

STURM LÁSZLÓ

Kiss Gy. Csaba 1945–2025

Kiss Gy. Csabáról nem lehet anélkül beszélni, hogy – inkább előbb, mint utóbb – föl ne merülne egy kifejezés: „Közép-Európa”. Hogy megértsük, ez a kulcsszó nem pusztán egy újabb jóindulatú és kétes érdekességű koncepció más ötletelések sorában, hanem képes életeszménnyé, életértelemmé sűrűsödni, legjobb, ha a saját módszerével közelítünk hozzá. Írásait ugyanis az teszi vonzó és izgalmas olvasmánnyá, hogy a jelenségeket, eseményeket, műveket, eszméket, jöjjenek a hagyomány akármilyen mély kútjából is, képes volt betagolni az eleven jelenbe, nem kis részben azáltal, hogy megmutatta a hagyomány időbeli folytonosságát. Vagyis az egyidejűséget távlatba tudta helyezni.

Mire felelt hát az ő Közép-Európa-elképzelése, és miképp adhatott neki energiát és kedvet egy hosszú élet munkájához és derűjéhez? (Mert bár néhányan azt gondolhatták, hogy egy ilyen alkatilag szikár ember szükségképp száraz vagy pedáns kell legyen, aki kicsit is ismeri műveit vagy ismerte őt, tudja, hogy valóban szívós munkabírását a mikszáthi bölcs derű kísérte és irányította.) Tehát: nála Közép-Európa arra ad módot, hogy kilépjünk a Nyugat és Kelet közé szorult senkiföldje állapotból, a térség önálló jellege ráébredésen sajátos és önálló értékeinkre. Ráébredésen arra, hogy nem két hatalom és két kultúra váltakozó lenyomata vagyunk, hanem alternatíva is a kettővel szemben. Ezáltal kiléphetünk a nagyhatalmi „vagy velem, vagy az ellenségemmel” logikából, visszanyerhetjük önértékünket és önbecsülésünket. Vonatkozik ez Közép-Európa egészére, a magyarságra és a „tájhazákra” egyaránt.

Emlékezéseiből rekonstruálható, hogyan lett vezérfonala, talán megmentője ez a belátás. '56-ot még gyerekként élte át, de '68-ban – épp amikor az egyetemet maga mögött hagyta – már tudatosan gondolkodva látta be, hogy a rendszert nem lehet megreformálni. A hódoltsági mentalitást (a „kérincselést”) elutasítva látszólag a meghasonlás és a cinizmus maradt csak, hisz még passzív rezisztencia sem nagyon kínálkozott. Ekkor éri a Németh László-hatás és a lengyel utak élménye, így válik számára Közép-Európa, illetve annak szellemi ideája Németh László-i értelemben vett üdvösségüggé.

Kiss Gy. Csaba nem volt utópista. Látta a közös elköteleződés útjában álló szinte leküzdhetetlen akadályokat. Tudta, hogy vékony mezsgyén jár, aki a sokszor egymás ellen szegezett nemzeti mítoszok világában nem vallja sem a nemzeti mítoszok abszolút érvényét, sem ezen mítoszok felvilágosult kiiktatásában nem hisz, sőt, nem is tartja azt kívánatosnak. Abban hitt, hogy egymás mítoszainak, jelképeinek megismerése belátóbbá tehet egymás iránt, valamilyest tompíthatja azok másokra szegezett élességét. Így képviselte az együttműködés szellemét, és képviselte ezt egy olyan korban már, amikor az együttműködés a szomszédos népekkel szlogenje hivatalosan mindig az önfeladás álneve volt. Kiss Gy. Csaba azért volt mestere az együttműködésnek, mert határozott értékrenddel és széles körű tájékozottsággal érzékelte, mi lehet kompromisszum tárgya, és mi nem. A folyamatos műltfeldolgozás és az azzal járó szellemi tisztázás tartotta éberem a figyelmét. Már a szóhasználat, a gesztusok szintjén meg tudta ragadni a felszárnyalást vagy a hamisságot. Írásai is nem kis részben innen nyerik anekdotikus lendületüket: a legapróbb, váratlan mozzanatokból indul ki sokszor, mert látta és meg tudta mutatni a bennük megtestesülő távlatot.

És ugyancsak ezt a távlatot kell említeni, ha azon töprengünk, mi tette olyan tanárrá, aki tanítványi kört vonzott maga köré. Amikor én megismertem, valamikor a kilencvenes évek második felében, az ELTE művelődéstörténeti tanszékén dolgozott. Én ugyan nem voltam tanítványa, de

kapcsolódtam a tanszékhez – a szintén ott dolgozó és idén szintén 80 éves Fábri Annánál írtam kandidátusi disszertációm –, és már a személyes ismeretség előtt tisztában voltam a diákok egy részére gyakorolt hatásával. Ott akkor többen is voltak, akik körül tanítványok közössége alakult ki, Kiss Gy. Csabán és Fábri Annán kívül ilyen volt még Tőkéczi László és talán mások is. Hogy egy egyetemi tanár tanítványi kör középpontja lehessen, ahhoz – néhány objektív feltételen kívül, például hogy legyen megfelelő számú és tehetségű diák – nem elég a szakmai kiválóság. Kell az a bizonyos távlat, ami jelentőséget ad az ismereteknek, amely rányitja a jelenségeket valami egészre. És még az sem elég, ha a tanár föl tudja villantani ezt a távlatot. Le kell tudni bontani ezt részfeladatokra, és megfelelő emberismerettel kiosztani azokat.

Sokan mesélhetnének arról, milyen tapintatosan és szeretettel egyengette a fiatalabbak útját.

Hatalmas és sokoldalú munkát végzett Kiss Gy. Csaba. Közéleti emberként, íróként, tanárként. Rengeteg műhelynek volt meghatározó alakja. Csak néhány közülük: a Kiss Ferenc köré szerveződött Hurál asztaltársaság, a Nagyvilág szerkesztősége, az Irodalomtudományi Intézet, a Magyarságkutató Intézet, a Bethlen Gábor Alapítvány, az Írószövetség, a Tokaji Íróklub, a Hírel szerkesztősége.

A Bethlen Gábor Alapítvány elfogadtatásáért folytatott küzdelmekről írta az ars poeticának is beillő sorokat: „Úgy gondoltuk, ha bármely kis területen megveti lábát az autonómia, és ebbe beletörődik a hatalom, akkor lehet tovább építkezni. Nem akartunk szervezkedést, konspirációt, szamizdatot, hanem legális jóváhagyást, hogy a hatalom fogadja el, abban a kicsi körben nem lehet teljhatalma.” A gerillaakciókról, a hatalom pusztá bosszantásáról lemondó építkezés programja szóhasználatával számomra *Az ember tragédiájának* az elejét idézi. Kiss Gy. Csaba Lucifer saját igazságát fordította itt Lucifer ellen.

Kiss Gy. Csaba szellemi igényessége másokkal és magával szembeni igényességgel társult, öltözködése például mindig maga volt a kimért elegancia. Ottlik *Buda* című regénye ad kulcsot az ilyesfajta igényességhez: „A rossz közösségi rendbe – írja – bele kell dobni valami jót. Közénk, ócska stricik közé. Például sportszerűséget. A játék tisztaságát. Divatot csinálni az eleganciából.” Nem véletlen, hogy Ottlikról rövidegében is igen mélyenszántó esszét írt, és azt egy kötete élére helyezte.

Tegyük mindehhez hozzá, hogy Kiss Gy. Csaba a közelmúlt egyik legfigyelemreméltóbb irodalomtörténésze is volt, magyar és közép-európai alkotókról és művekről egyaránt kiválóan eligazító esszék és tanulmányok szerzője, és ezt azért nem árt kiemelni, mert részben az irodalmári iskolák hangos csatározása, részben az egész életet övező mai érdektelenség általában eltereli a figyelmet az ilyen csendes hangokról.

Mint minden folyóirat, a Kortárs is örömmel közölte írásait. Tiszteltük és tiszteljük szakmai és emberi tartását, a forgandó sorsban is megőrzött makulátlanságát.

Emlékét megőrizzük!

